

Araştırma Makalesi

Türkiye'de İslam İktisat Düzeni: Sezai Karakoç'un *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü* Üzerine Bir İnceleme

Ahmet Deniz BOZKURT¹

ORCID: 0000-0002-6016-9073

Öz

Bu çalışma, Sezai Karakoç'un *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü* adlı eseri üzerine yapılan detaylı bir incelemeyi ve bir bütün olarak bakıldığında bir yandan İslam ekonomisinin tarihsel gelişimini diğer yandan da İslam ekonomisinin Türkiye'deki varlığı ve seyrini ortaya koymayı amaçlamıştır. Yazarın kitapta öne sürdüğü ve savunduğu tezlere yönelik değerlendirmeler de bu çalışmanın kapsamı içinde yer almıştır. Çalışma altı bölümden oluşmuştur. Bunlar İslam dünyasında iktisadi düzenin değerlendirilmesi, İslam iktisat düzeninin özgün yapısı, İslam'da mülkiyet, miras, çalışma ve özel teşebbüs hakları, Batı ve İslam toplumlarında devletin ekonomik hayattaki rolü, İslam ekonomisinin tarihsel gelişimi ve çözüm önerisi biçiminde başlıklandırılmıştır. Değerlendirmeler eserin orijinalinden yapılan alıntı ve atıflar ile desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sezai Karakoç, İslam, İslam Ekonomisi, Kapitalizm, Komünizm.

¹ Dr., Ordu Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, adenizbozkurt@gmail.com

The Islamic Economic Order In Turkey: A Study On The Sezai Karakoç's *The Economic Structure Of The Islamic Society*

Abstract

This study aims to provide a detailed review of Sezai Karakoç's book titled, *The Economic Structure of the Islamic Society* and to reveal, as a whole, the historical development of Islamic economy on the one hand and the existence and course of Islamic economy in Turkey on the other. The evaluations of the theses put forward and defended by the author in the book are also included in the scope of this study. The study consists of six sections. These are titled as evaluation of economic order in the Islamic world, original structure of Islamic economic order, property, inheritance, labor and private enterprise rights in Islam, the role of the state in economic life in Western and Islamic societies, historical development of Islamic economy and solution proposal. The evaluations are supported by quotations and references from the original work.

Keywords: Sezai Karakoç, Islam, Islamic Economics, Capitalism, Communism.

Giriş

Sezai Karakoç (1933-2021), Türk edebiyatına yön veren önemli yazarların başında gelir. Başta şiir olmak üzere hikâye, deneme, fıkra, tiyatro, inceleme (düşünce yazıları) gibi türlerde çok sayıda eser yaratmış, kendine özgü bir dünya görüşü çerçevesinde sistemli bir bakış açısı yaratarak Türk düşünce dünyasındaki son altmış yılın önemli bir ismi haline gelmiştir. Onun eserlerindeki tutarlılık, sistemli ve bütüncül bakış açısının arkasında sağlam bir inanç ve ideolojik bir yaklaşım bulunmaktadır. İslam düşüncesi ile yoğurulmuş dünya görüşü, belli bir düzen, plan ve uyum içinde bütün eserlerinde göze çarpmaktadır. Şair kimliği ile tanınsa da onun İslam felsefesi ve İslam dünyasının iktisadi, sosyal ve kültürel yönüyle de ilgilendiği, bunlar üzerine kafa yorduğu ve çeşitli yazılar kaleme aldığı, bunların da dikkate değer ürünler olduğu söylenebilir.

İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü, Karakoç'un şiir ve diğer inceleme yazılarının dışında dikkatle değerlendirilmesi gereken iktisat alanındaki eseridir. Yazar, başlangıcından günümüze kadar olan süreç içinde İslam toplumunun köklü bir iktisadi yapıya sahip olduğunu, ancak bunun kayda değer biçimde ele alınıp incelenmediği savıyla ortaya çıkmıştır. Eserin bir diğer önemli yanı da Türkiye'deki İslam iktisadi düşüncesinin kaynaklarını gün yüzüne çıkarmaya çalışmasıdır. Bu eser Türkiye'deki iktisadi işleyişin kökenleri ve gelişimiyle ilgili birtakım tartışmaları da beraberinde getirerek Türkiye'deki iktisadi işleyişin bir kaynağı olarak İslam iktisadi düşüncesinin geçerliliğinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Türkiye'deki üniversitelerde İslam ekonomisinin seyrine ilişkin olarak bir yazısında Okumuş, yazının giriş kısmında "(...) bugün Türkiye'deki üniversiteler dahil çeşitli üniversitelerde İslam ekonomisine dair kurumsallaşmaların olması, konuyla ilgili araştırmaların ve eserlerin çoğalması, İslami finansla ilgili çalışma

ve uygulamaların artması vd. oldukça önemli gelişmelerdir. Fakat olguyla ilgili çalışmaların yeterli olmaktan çok uzak olduğu açıktır” saptaması, Karakoç’un eserinde vurgulamaya çalıştığı önemli noktalardan biridir (Okumuş, 2022: 107). Saptama, son derece yerinde görünmekle birlikte, iki noktanın açığa çıkarılması, İslam ekonomisinin anlaşılmasında ve değerlendirilmesinde daha önemli ve kapsayıcı bir bakış açısı ortaya çıkaracaktır. Bu saptama ile ilgili birkaç noktayı daha açıklayıcı hale getirmek, bir yandan Karakoç’un eserinin önemini ve tarihsel bağlamdaki yerini daha sağlam temellere dayandırmaya katkı sunarken diğer yandan da Türkiye’deki İslam ekonomisi çalışmalarının tarihsel gelişimini daha açık bir biçimde ortaya koyabilecektir.

Birincisi, Türkiye’deki üniversitelerde bir bütün olarak İslam ekonomisinin kendine özgü tarihsel koşullarının yeterli düzeyde ele alınmaması ve çalışmaların/incelemelemin/egitimin daha çok finans/bankacılık alanlarına kaymasıdır. Bu durum, İslam toplumlarının kendine özgü tarihsel, kurumsal ve toplumsal yapılarından ortaya çıkan ekonomik örgütlenme biçiminin bir bakıma göz ardı edilmesine yol açmış, ekonomi adeta toplumsal bütünlükten koparılarak irdelenmeye çalışılmıştır. Bu da, çeşitli düzeylerde tarihsel gelişme sürecinin içerildiği ve ekonominin toplumsal bütünlüğün ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeğinden hareketle Türkiye’deki üniversitelerde bir İslam iktisadi tarihi incelemelerine ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

İkincisi ise, İslam iktisadi düşüncesinin Türkiye’deki tarihsel gelişim sürecinin ihmal edilebilir bir düzeyde kalmış olmasıdır. İktisadi düşüncenin gelişimi ele alınırken Batılı düşünürlerin geliştirdikleri teorik yaklaşımlar Türkiye’de ağırlıklı bir biçimde ön plana çıkarılmış, İslam ekonomisi ve kurumlarının tarihsel gelişimi üzerine katkı sağlayan Türk ve İslam düşünürleri ise geri planda kalmıştır.

Her iki noktadan da bakıldığında, Sezai Karakoç’un bu eseri, hem İslam ekonomisinin tarihsel gelişimini incelemesi hem de Türkiye’deki iktisadi düşüncenin gelişiminde İslam ekonomisi ve kurumlarının etkisini ortaya koyması yönünden araştırmacılara önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Bu çalışma, İslam iktisat düşüncesinin Türkiye’deki gelişimine olan etkisini örneklemek açısından Karakoç’un eserini ayrıntılı bir biçimde incelemeyi ve ortaya koyduğu sonuçları tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamda değerlendirip tartışmayı amaçlamaktadır.

İslam Dünyasında İktisadi Düzenin Değerlendirilmesi

İslam toplumlarının iktisadi yapısı üzerine yazılmış klasik eserlerin birçoğu, günümüze getirilememiş ve onlar üzerinde yeterince inceleme ve araştırma yapılmamış olması nedeniyle Karakoç, İslam dünyasının bugün üzerinde durduğu iktisat ilminin Batı iktisat düşüncelerinin bir taklit ve tekrarı olduğunu belirterek, “bu yöntem ise, her şeyden önce, sosyal hayatın öbür alan ve görüşleriyle iktisadi yaşayış arasındaki bağları hiçe saymakta ve Batı’nın tecrübesinden doğmuş kavramları Doğu ve İslam deneyine uygulama gibi içinden çıkılmaz bir kavram ve realite kopuşuna sebep olmuş ve olmaktadır” (Karakoç, 2022: 7).

Karakoç'un ortaya koyduğu bu görüş, Karl Polanyi'nin iktisadın özsel tanımında² yer alan "piyasa toplumu öncesi yaşayan insanların yaşamlarında ekonominin, kural olarak insanın sosyal ilişkilerinin içine yerleşmiş olduğu" görüşlerini de destekler niteliktedir (Polanyi, 2008: 88-89). Diğer bir deyişle, iktisadi olaylar ile toplumsal kurumlar arasındaki bağlantılara önemli ölçüde vurgu yapan ve bu bağlamda iktisadi işleyişin toplumsal bütünlük içinde incelenmesi gerektiğini ortaya koyan bakış açısı³, Karakoç'ta da açıkça görülmektedir.

Yazar, diğer toplumlarda olduğu gibi İslam toplumunun da kendine özgü bir iktisadi gelişme süreci yaşadığını savunarak bu süreci şöyle açıklamaktadır:

(...) İslam'ın getirdiği iktisadi perspektif, Medine'de İslam devletinin kuruluşundan başlayarak bugüne kadar gelmiş İslam toplumuna uygulanmış, iktisadi olaylar akıntısı içine yerleşerek belli başlı bir iktisadi strüktür doğurmuştur. İktisadi yapının İslam dışı sistemlere kaydırılmak istendiği ve bir miktar da gerçekleştirildiği bugün bile İslam ülkelerinde, iktisat hayatı, bütün bütüne İslam'ın etkisinden sıyrılmış değildir. Demek ki, İslam'ın iktisat tarihi, sadece, iktisadi düşünce tarihi olarak ele alındıkça, hem gerçeği tespitten uzak kalır, hem de İslam'a karşı, ilim ahlakı ve düşünce namusuyla bağdaşmaz bir cinayet işlenir (Karakoç, 2022: 8).

Buradan da yazarın İslam iktisadi tarihi ile iktisadi düşünce tarihi arasındaki bağlantının kurulmasıyla birlikte İslam iktisat düzeninin anlaşılmasına önemli ölçüde katkı sağlayacağını ortaya koymuş, bu bağlantının kurulmasıyla İslam toplumlarının kendilerine özgü iktisadi gelişme süreci ortaya koyabileceklerini iddia etmiştir⁴. Böylece İslam iktisadi sisteminin "ana çizgileri yakalanıp, İslam toplumunun iktisadi yapısının orijinalliyi kabul edilmedikçe, bu ülkeler ekonomisi üzerine yapılan incelemeler aldatıcı analogiler olmaktan öteye geçemez ve verilen hükümler, tamamen izafi olarak, başarıda ve ideal sistem olmakta Batı sistemlerini temel alan peşin hükümlere dayalı bir karşılaştırmalar kaosu" olma tehlikesi de ortadan kalkmaya uygun olur (Karakoç, 2022: 8).

Karakoç, bu düşüncelerinden hareketle Batı iktisadi perspektifiyle yola çıkan

2. Polanyi, ekonominin "özsel" tanımını şu şekilde vermiştir: "İnsanın yaşamı için doğaya ve diğer kişilere olan bağımlılığın kaynaklanmaktadır. Maddi ihtiyaçlarını tatmin etmenin araçlarını ona sağladığı ölçüde kişinin doğal ve toplumsal çevresi ile olan alışverişi ile ilişkilidir" (Polanyi, 1957: 243).

3. Ekonomik olay ve olguların toplum içinde yerleşik halde bulunmasına ilişkin Genç, ekonomik olay ve olguların toplumsal bütünlükten ayrıştırılması sürecinin "çayda erimiş şekeri bulup çıkarmak kadar zor" bir iş olduğunu belirterek konuya farklı bir bakış açısı getirmiştir (Genç, 2003: 44).

4. İslam'ın kendine özgü işleyen iktisadi sisteminin var olup olmadığına ilişkin aktarılan şu bilgi önemlidir: "İktisadi düşünce tarihi çalışmalarında yirminci yüzyıl öncesi İslami ekonomik düşünce üzerine mevcut literatür ise sadece Ortaçağ Müslüman filozoflarını ele almıştır. İslam ekonomisinin çağlar boyunca nasıl geliştiğinin hikayesini anlattığını iddia eden tarihsel araştırmalar bile, bu yüzyıllarda İslami ekonomik düşünceden ziyade İslam dünyasındaki ekonomik gerileme ve modernleşme konularına odaklanarak on beşinci ve yirminci yüzyıllar arasında önemli bir boşluk bırakmaktadır" (Kılınçoğlu, 2017:528).

yazı ve çalışmaların, çoğunlukla İslam dünyasının iktisadi yapısını, kendi iktisadi doktrin ve eğilimlerine uygun bir biçimde ele alarak İslam iktisadi yapısının kapsamını ve sınırlılıklarını önemli ölçüde daralttığını düşünmektedir. Bu konuya ilişkin Karakoç, “Batı iktisat yapısını ve kavramlarını temel alan bazı yazar ve düşünürlerin” İslam iktisat yapısını “liberal veya sosyalist bir yapı gibi görmüş ve göstermiş” olduklarına vurgu yapmaktadır (Karakoç, 2022:9). Bu soruna ilişkin çözüm ya da alternatif bir bakış açısı son derece kapsayıcı bir biçimde İslam’ın “Batı medeniyetinden ayrı bir medeniyet olarak ele alınmadıkça gerçeğine varılamayacak bir realite” olduğu gerçeğinde görünmektedir (Karakoç, 2022: 10). Ancak Karakoç’un İslam iktisat sisteminin varlığı ve kendine özgü işleyişini görebilmek için İslam düşünürlerinin ve iktisatçıların gerekli çalışma ve araştırma yapmaları gerektiğini de belirterek,

(...) İslam’ın iktisat sistemini ancak İslam düşünürleri ve iktisatçılar ortaya koyabilir. Medeniyetlerin dıştan incelenmeleri ve değerlendirilmeleri de mümkündür. Ama bu dıştan incelemeler her şeyden önce o medeniyetin bağımsızlığını görmek ve tanımak, ayrıca içten yapılan gözlem ve incelemeleri bilmek zorundadır. Halbuki Batılı ve komünist iktisatçı ve yazarlar İslam’ın kendine özgülüğünü bilerek veya bilmeyerek hesaba katmıyorlar ve İslam müesseselerini kendi düşünce yapılarına ve ulaşmak istedikleri hedeflere göre kapitalist-liberal, sosyalist-marksist şemalarla adlandırıyorlar (Karakoç, 2022: 10-11).

Batılı hegemonik bakış açısının sıkça vurguladığı “ilkel-modern” ya da “gelişmiş- az gelişmiş” sınıflandırmasındaki eksiklik, Karakoç’un da dikkatini çekmiş ve buna yönelik eleştirel yaklaşımını şu satırlarda dile getirmiştir:

(...) Örnek olarak diyelim, Afrika’daki primitiflikten kurtulmaya çalışan toplumların iktisat yapısıyla İslam ülkelerinin iktisat yapılarını aynı kategoride düşünüyor ve bunların hepsine birden ‘geri kalmış ülkeler ekonomisi’, ‘az gelişmiş ülkeler ekonomisi’, ‘gelişmekte olan ülkeler ekonomisi’ gibi farkları bir nezaket farkı olmaktan çok öteye geçmeyen isimler vermekteler. Halbuki, (...) [bu ülkelerin] tarihi kaderleri bir olmadığı gibi gelecekte de gelişmeleri de bir olmayacaktır. Tek ortak tarafları, her ikisinin de aktüel olarak, Batılı ve komünist emperyalizmin baskısı altında olmaları ve bunlar tarafından aynı yöne doğru sürüklenmek istenmelerinden ibarettir (Karakoç, 2022: 10-11).

İslam iktisat düzeninin Batı’yı geriden takip eden ve onu taklitten öteye geçemeyen bir yapıya sahip olduğu görüşünü kesin bir dille reddeden yazar, İslam iktisadi düzeninin kendine özgü bir yapısının bulunduğunu, bu yapının toplumun inanç, ahlak, hukuk ve kültür unsurlarıyla yoğurulmuş bir biçimde orijinal bir nitelik taşıdığını, dolayısıyla, İslam iktisat düzeninin Batı’nın ne kapitalist ne

de sosyalist yapının içinde değerlendirilemeyeceği düşüncesi ortaya koymuştur. Bu doğrultuda İslam iktisat sisteminin üç temel ilke üzerine kurulduğunu belirtmiştir. Bunlar, kendine özgünlük (orijinal olma), iktisadi işleyişin toplumsal bütün içinde yer alması ve tarihsel bir sürekliliğe sahip olmasıdır:

Her cephede İslam bütününde olduğu gibi kendine has bir perspektif getirmiştir. İnanç, ahlak, hukuk alanlarında olduğu gibi, aynı ruhun kendinde de uygulanışından başka bir muhtevaya sahip bulunmayan ekonomi alanında da, İslam, orijinal, yeni ve farklıdır. Bu prensip kabul edilmeden İslam'ın iktisat teorisi ve doktrinini araştırmaya ve İslam toplumunun iktisadi iç yapısını incelemeye ve tarih boyunca gelişen, ilerleyen ve duraklayan İslam ülkeleri iktisadi olaylarının tarihini yazmaya girişmek boşuna emek harcamak olacaktır (Karakoç, 2022: 12-13).

Sözleriyle bu orijinal yapıyı açıklamaya çalışmıştır. İslam iktisadi sisteminin toplumun diğer kurumlarıyla iç içe bulunduğu, bağımsız olarak değerlendirilemeyeceğini öngören yazar, "(...) İslam'ın bu cephesinin öbür cephelerinden, yani inanç, ibadet, ahlak, hukuk, sosyal hayat ve genel dünya görüşü cephelerinden ayrı ve bağımsız ele alınamayacağı, daha doğrusu onlar göz önünde tutulmadan söz konusu olamayacağı prensibidir" biçiminde ifade etmiştir (Karakoç, 2022: 14). Yazar, İslam iktisat sistemini tarihsel bir süreklilik içinde değerlendirilmesinin çok olumlu ve doğru bir yaklaşım olacağını şöyle ifade etmiştir:

(...) İslam ülkelerinin bugünkü durum ve sistemlerine bakılıp İslam'ın iktisat sisteminin bulunamayacağı, öte yandan İslam prensiplerinden çıkacak bir sistemin bugünkü yapıda hala bazı faydalı etkilerinin bulunmadığının hemen söylenemeyeceği ilkeleridir. Yani, bugünkü yapı İslam yapısından bir hayli kopmuş olsa da tarihin içinden gelen bir ilgi, İslamla bugünkü yapı arasında gevşek de olsa bir teması sürdürmektedir (Karakoç, 2022: 14).

Karakoç, İslam ile bugünkü iktisadi yapı arasında bir ilginin olduğunu, ama bunun Batı'nın iddia ettiği gibi İslam iktisadını geri kalmış ve az gelişmişlik düzeyinde bıraktığı savını doğru bulmamakta, tersine bu anlayışın iktisadi yapıyı çökmekten koruyan, kurtaran yapıcı bir rol üstlendiğini savunmaktadır.

İslam İktisat Düzeninin Özgün Yapısı

Karakoç'a göre İslam dünyasının iktisadi sistemi, doğrudan İslam diniyle ilişkilidir. Bunu da şu sözlerle ifade etmiştir:

İslam, yaşadığımız hayatı ebediliğe göre ayarlar. Ekonomi, bu hayatın çerçevesini doğrudan doğruya aşma durumunda değildir (...) [İslam], Bir ekonomi anlayışı, tutumu ve çerçevesi de olan bir dünya görüşü, yaşayış ve medeniyet tarzıdır. İslam'ın ekonomi anlayışında, ne Marksist altyapı teorisi, ne liberallerin homoekonomikus modelleri geçerli-

dir. Toplum olaylarının altyapısını teşkil etmez ve insan da sadece bir homoekonomikus olamaz (Karakoç, 2022: 16)

Yukarıdaki alıntıdan hareketle, ortaya çıkan İslam iktisadının özgün yapısı ve öngördüğü insan doğası, Batı'daki liberal ya da sosyalist sistemlerin öngördüğü insan tipinden hayli farklıdır. Bu durum, yazarın liberal ve sosyalist sistemin kurucuları olarak kabul edilen Adam Smith ve Karl Marx'a yönelik eleştirilerinde de açıkça görülmektedir:

(...) [Smith ve Marx'ın] bu iki aksiyom[u] da, realiteden oldukça uzaklaşan bir soyutlamayla elde edilmişlerdir. Ve insanın geçmişte kazandığı değişmez bir karakteristiği belirlemekten çok, gelecekte insana verilmek istenen doktrinal karakterlerle ilgilidir. Yani, sanki Adam Smith ve Marx, bir romancı gibi, birer fert ve toplum düşünmüşlerdir. Ve realiteyle ilgileri, bir romancının realiteyle ilgisi gibidir. Bu filozof ve ekonomistler, Yaraticıya olan sevgi ilgilerini oldukça yitirmiş bulduklarından, onları, O'nun yarattığı insandan çok, her artistte olduğu gibi, yeni bir insan yaratmak ilgilendirmiştir (...) Filozofların doktrinleri, ne kadar insanın gözlenmesinden doğarlarsa doğsunlar, büyük bir ölçüde yaratışın dışına çıkmakta ve kaçmaktadır. Bundan dolayı da, yaşanma şartları azalmakta, en azından, belli bir süreyle ve belli şartlarla sınırlanmaktadır (Karakoç, 2022: 16-17).

Batı'daki her iki sisteme de karşı olup bunları belli bir mantık çizgisinde eleştirmesine rağmen yazar, İslam toplumlarının bugünkü durumunu ve işleyişini büyük oranda Batı tipi iktisadi uygulamalardan alındığını görmüş, ancak bunun İslam toplumlarında olumsuz sonuçlara yol açtığını öne sürmüştür:

(...) İslam ekonomisinin çöküşü ve yoksulluğun gelişi hiçbir zaman içten ve sistem gereği olmamış, hep dıştan saldırılardır. Son dönemde uygulanan Batı tipi ekonomilerin başarısızlığı da, İslam'dan değil, İslam prensip ve yaşamalarının terkinden doğmuştur. Asıl, uygulanan Batı ekonomik sistemleridir ki, halkları tam bir yoksulluğa götürmüştür (Karakoç, 2022: 20-21).

İslam toplumundaki iktisadi yaşamı üretim ve tüketim dinamiklerini, kapitalist ve sosyalist sistemlerden farklı kılan yanları Karakoç, şu şekillerde ortaya koymuştur:

a) Üretim ve tüketimdeki denge, ahlak ve inanç bağları çerçevesinde sürekli olarak korunmaktadır.

b) Özel mülkiyet ve teşebbüs tanınmakta ve ölçülü rekabete izin verilmektedir.

c) Faiz yasağı başta olmak üzere emek verilmeden elde edilen kazançların yasaklanması söz konusudur. Ancak kâr faktörünün kişinin çalışma şevkini arttırdığı da göz önünde bulundurulmaktadır.

d) Zekât, toplumda düzenleyici bir rol oynamakta ve toplumsal sınıflar arasındaki gelir uçurumunun oluşmasına engel olmaktadır.

e) İsrâf yasağı, tüketimi belli bir düzeyde tutarken Cihat bilinci ve Hayır kavramı, üretimi toplum yararına desteklemektedir.

f) Ekonomik düzenin, toplumun diğer kurumlarını kontrol etmesine izin verilmemekte, ekonomik gücün toplumsal işleyişin kurallarını bozması engellenmektedir. Bu bir çeşit ekonomik gücün insan davranış ve ilişkilerini bozacak bir düzeye erişmemesi ve toplumsal kurumlar arasındaki ahengi bozacak bir düzeye çıkarılmamasıdır. Yani ekonomi kendi içinde bağımsız, dışarıda toplumsal kurumlara uyumlu bir işleyişe sahiptir (Karakoç, 2022: 27-28).

İslam'da Mülkiyet, Miras, Çalışma ve Özel Teşebbüs Haklarının Ele Alınması

Karakoç, kapitalizmde mülkiyetin mutlak anlamda tek kişiye ait olduğunu, bu mülkiyeti ele geçiren insanın ona bütünüyle hükmettiğini, bu mülkiyetten tüm insanları uzak tutarak ondan tek başına yararlandığını öne sürerek mülk edinemeyen insana bir nevi insan gözüyle bakılmadığını savunmuş; komünizmde ise bu kez kapitalizmin tam tersi olarak mülkiyetin tek bir kişiye ait olmadığını, tüm toplumun ortak malı haline geldiğini belirtmiş ve her iki sistemin de insan doğasına ve mutluluğuna aykırı olduğunu iddia etmiştir (Karakoç, 2022: 29-31).

Kapitalizm ve komünizmden farklı olarak İslam iktisat düzeninin insan, eşya ve mülkiyet telakkisine ilişkin Karakoç, şöyle ele almıştır:

(...) İslam gerek insana gerek eşyaya baksın, Allah'ı, insanın da eşyanın da yaratıcısı ve yaşatıcısını asla unutmaz. Mutlak anlamda, eşya da, insan da O'na aittir. Mülk, mutlak anlamda, sadece O'nundur. İnsan, mutlak olarak kendiliğinden değil, ancak O'nun izni ve bağısıyla, eşyaya sahip olma hakkını edinmiştir. Bunun için gerek eşya ve gerek canlı varlıklarla ilgisinde, O'nun çizdiği sınırlar içinde hareket yetkisini taşır. Bunun için eşyanın da bir hakkı vardır, öbür insanların da hakkı vardır, toplumun da bir hakkı vardır (...) Müslüman, mülk edinişinde ve ona tasarruf edilişinde, daima, asıl mülk sahibini hatırlar ve hatırlamak zorundadır. O'nun izniyle, O'nun yeryüzündeki halifesi olarak, O'nun koyduğu kurallar içinde bir şey edinir, bir şey sarf eder. Bir şeyi toplar veya dağıtır, bozar, yapar veya değiştirir. Her oluş, ilahi bir düzen, bir hukuk içinde akar (Karakoç, 2022: 32).

Buna ek olarak İslam, kapitalizm ve komünist toplumlarda mülkiyet kavramını karşılaştırarak şu sonuca varmıştır:

Demek ki, İslam toplumunda (...) insana bir mülkiyet hakkı tanınmıştır ama, bu hakkın üzerinde, Allah'ın hakkı birinci sırada gelmektedir.

Mülkiyet hakkı, kullanma usul, sınır ve gayesiyle birlikte tanınmıştır. Bu hakkı bu tertip içinde kullanmayan o hakkı çiğnemiş olur. Demek ki, mülkiyet hakkımızı Allah'a ve İslam'a karşı kullanamayız (Karakoç, 2022: 34).

Kapitalist ve komünist sistemlerden farklı olarak İslam'ın getirmiş olduğu mülkiyet anlayışı, bir yandan İslam'ın bireysel ve toplumsal dengeyi sağlamanın önemli bir aracı olarak mülkiyet kavramını kullandığını ortaya koyarken diğer yandan da mülkiyetin İslam'da dini ve kurumsal meşruiyeti tartışmalarını da ön plana çıkarmıştır (Karakoç, 2022: 35-38).

Mülkiyetin bir parçası olarak Miras Hakkı'na da değinen yazar, bu hakka ilişkin görüşlerini şu şekilde aktarmıştır:

İslam'ın tanıdığı miras hakkı mülkiyet hakkının bir devamından başka bir şey değildir. Miras, mülkiyet hakkının dikine bir uzantısıdır (...) İnsanın kendisi öldükten sonra geriye kalan malları üstünde, toplumdan ve öbür insanlardan önce, birlikte yaşadığı ailesinin bir hakkı vardır (...) [Miras] ölenin ölmesiyle kalanların kendi şartlarını sağlayabilmele-ri arasındaki zaman için bir teminattır (...) Miras, bu duygu bağlarının maddedeki yansımından ve uzantısından ibarettir. Ama yine de kendisine miras kalmış bir Müslüman, babası nasıl Allah'ın bir bağıştıysa, ondan kalmış olan malların da ilahi bir bağış olduğunu bilir ve (...) o mirası sadece bir madde toplamı olarak görmez (Karakoç, 2022: 39-40).

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle mirasın ilahi ve manevi yönü göz ardı edilerek analiz edilmesi halinde kapitalist mülkiyet kavramından farklı bir tablonun ortaya çıkmayacağı sonucuna ulaşılabilir. İslam anlayışına göre insan, yaratılanların en üstünü olduğu için ona "şahsi teşebbüs hakkı" tanınmıştır. Ancak bu hak toplumun yaşam koşullarını bozmamak şartıyla kendi geçimini sağlamak, tasarruf hakkını kullanmak için kendisine verilmiştir. İnsanlar bu hakkı kullanırken şu noktalara dikkat etmelidir:

(...) Öldürücü bir rekabet yetine hayırlı bir yarışma halinde, öbür insanlara en faydalı, en iyi, en sağlam, en güzel, en elverişli, en kullanışlı eşyayı yapmak, o eşyayı en ucuz şekilde elde etmek ve piyasaya sürmek, onu en seri bir araçla ulaştırmak için alınteri dökmek, çalışmalar yapmak, serbestçe kararlar almak, bilgiler edinip yeni buluşlar yapmak, bir Müslüman için sulh zamanının gereklerindedir (Karakoç, 2022: 41).

Diğer yandan İslam, çalışma ve emeğin kutsal bir hak olduğunu, elde edilen kazancın zekatını vererek⁵ mali bir ibadet yapılabileceğini ortaya koymuş, böy-

5. Zekâta ilişkin yapılan şu tanımlama kapsayıcı bir içeriğe sahiptir: ""Sözlükte

lece çalışma hakkının yalnızca maddi yönünün değil manevi tarafının da olması gerektiğini vurgulamıştır (Karakoç, 2022: 41).

Karakoç, İslam dünyasında ve Batı toplumlarında benimsenen “hak” kavramı ve bu kavramların içerdiği unsurları da karşılaştırmış ve şöyle bir değerlendirilmede bulunmuştur:

(...) Batılı hak anlayışı tek taraflıdır ve insana sadece sağlanan fayda demektir. Halbuki İslam'da, Allah'ın bir isminin de Hak olduğu ve Hak kelimesinin etimolojik anlamda 'gerçek' anlamının bulunduğu düşünülürse, hak, fayda + ödev + sorumluluk demektir. Batılının hak anlayışı sadece dünya içi bir durumun tespiti olduğu halde İslam'ın hak anlayışında dünya için bir elde tutuş imkanına karşılık dünya üstü bir görev yüklenmek şartı vardır (Karakoç, 2022: 41-42).

Batı ve İslam Toplumlarında Devletin Ekonomik Hayattaki Rolü

Karakoç, özel çalışma, mülkiyet ve diğer haklarda olduğu gibi İslam ve Batı toplumlarında ortaya çıkan karşılaştırmayı ekonomi-devlet ilişkisinde de ortaya koymuş ve bu konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde aktarmıştır:

İslam, kişinin özel çalışma, mülkiyet ve miras haklarını tanırsa da, bu haklar, liberal-kapitalist bir ekonomide olduğu gibi sınırsız değildir. Din ve ahlak kurallarıyla, gereğinde İslam devletinin karışmasıyla bu haklar bir disiplin altında tutulur. İslam devleti, pasif bir devlet değildir. Kişinin temel haklarına dokunmasa da, o hakların kullanılmasını toplum yararına sınırlandırabilir, ona yön verebilir (...) Müslüman tüccar, metre veya arşınını, Müslüman bakkal terazisini kullanırken, meleklerin olanı olduğu gibi kontrol ettiğini unutmaz. Bunu bilmeyen veya unutanlar varsa, işte o zaman, İslam Devleti işe el koyar. Sınırları aşanları durdurur ve cezalandırır. Bununla da yetinmez, gerektiğinde bir plan dahilinde bütün ekonomiyi düzenleyebilir (...) Kişi ve devlet, kendi sorum bölgelerinde mutluluğu kurmak ödev ve yetkisindedirler. Kapitalist düzendeki kişi devlet çatışması İslam düzeninde yoktur (...) Aralarında tam bir uyum vardır (Karakoç, 2022: 43-44).

Görüldüğü üzere, İslam toplumunda ekonomi-devlet ilişkisi, din ve ahlak ku-

'artma, arıtma; övgü ve bereket' manalarına gelen zekât, terim olarak Kur'an'da belirtilen sınıflara sarf edilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların malından alınan belli bir payı ifade eder. Örfte bu payın maldan çıkarılması işlemine de zekât denir. Sadaka kelimesi de terim olarak zekatla eş anlamlıdır" Zekâtın, sırf Allah'ın emri olduğu için ifası gereken ve samimi niyeti gerektiren ibadet yönünün yanı sıra bireyde ve toplumda dinî ve ahlâkî değerleri yücelten, sosyal yapıyı güçlendiren, ekonomik hayata canlılık getiren birçok yararı vardır" (Erkal, 2013: 197).

rallarına göre şekillenirken kapitalist düzenden farklı olarak bu ilişki belli bir ahenk içinde işlemektedir. İslam anlayışına göre sermayenin oluşmasında “emek” baz alınırken kapitalist sistemin “para ile para kazanma anlayışı” bütünüyle dışlanmış, paranın ancak üretim sektöründe bir yatırım aracı olarak kullanılmasına olanak tanınmıştır. Bu şekilde elde edilen kazanç, dinin esaslarına göre “helal” kabul edilmiştir. Buradan hareketle kazanç ve zenginliğin kaynağı da kapitalist yapıdan farklı olarak İslam toplumunda şu şekilde ele alınmaktadır:

(...) kapitalizmin temeli olan faiz düzenini temelden ve kökten reddeder. Kazanç, İslam’da emeğe dayanır. Sermaye, ancak emekle birleşerek çalışırsa meşrudur. Paranın para olarak para getirmesi yasaktır. Böylece kapitalizmin ana kaynağı [İslam ekonomisinde] kurutulmuş olur. Öte yandan paranın (altın ve gümüşün) saklanması, çalışmadan alıkonulması da (kenz) yasaktır. Çünkü; bu bir nevi potansiyel faiz atmosferi doğurur. Sermaye ancak yatırım alanında bulunabilir ve meşru sayılır (Karakoç, 2022: 44).

İslam ekonomisinin temel çalışma ilkelerinin kapitalist ve komünist sistemlerden farklı olarak işlediğini aktaran Karakoç, İslam düzeninde emeğin korunmasının çok önemli olduğunu vurgulayarak konuyla ilgili düşüncelerine şöyle açıklık getirmiştir:

(...) İslam ise sermayeyi ancak emekle birlikte ve emekle aşlanmış bir hamur olarak kullanabilmeye bir hak tanıyarak, faiz yürütülmesini yasaklayarak, para halindeki sermayenin iş dışında varlığını gayri meşru sayarak, ayrıca devletin gereğinde emek lehine aktif müdahalesini gerçekleştirerek, bütün bunlardan ayrı olarak hem geliri hem de serveti (ana parayı) sürekli bir şekilde vergilendirerek, bu vergiyi de (zekat) zengin sınıftan fakir sınıfa transfer ederek, emekle sermaye arasında, emeğe öncelik veren bir uyum ve denge sağlamış olmakta, kapitalizmin sömürücülüğünden ve komünizmin köleleştirmesinden, ekonomiyi olsun, emeği ve bizzat insanı olsun korumakta ve kurtarmakta, böylece de kendine özgü ve adına sadece ‘İslam ekonomisi’ diyebileceğimiz bir ekonomi türü geliştirmekte ve ortaya koymaktadır (...) Böylece de, çalışmanın, zekanın ve teşebbüsün de hakkını ihmal etmeyen, bir ‘sosyal adalet seyyaliyeti’ toplumun ve ekonominin eşitlik ve barış motifi olmaktadır (Karakoç, 2022: 46-47).

Bunun dışında Karakoç, İslam iktisat düzenini ve İslam toplumunda “piyasa” kavramının nasıl işlediği üzerine yaptığı gözlemlerde şu sonuçlara varmıştır:

İslam, getirdiği din ruhu ve öte dünya inancı, hesap verme şuuru, faiz yasağı, zekât kurumu ve devletin ölçülü müdahalesi prensipleriyle serbest oluşan piyasanın kapitalistik bir piyasaya dönüşmesini önler. Arz ve talep kanunu işlerken, sırf ekonomik olan faktörlerin

yanı sıra beliren psikolojik faktörleri arttırır. Bu faktörler, güçlü ve sosyal olan etkileriyle arz ve talep sertliklerini yumuşatırlar (...) Kapitalizmde devlet, komünizmde kişi adeta piyasadan kovulmuşken, İslam ekonomisi, piyasasına, İslam prensipleri, devlet ve kişiler, tam bir uyum halinde katılmaktadır. Öyleyse, bir piyasada arz ve talebin karşılaşmasında, (...) din, devlet ve kişi isteklerinin bir bileşkesi hüküm sürmektedir. Görülüyor ki bu yapı, (...) olduğu gibi İslam yapısıdır (Karakoç, 2022: 47-48).

Karakoç, İslam toplumunda arz ve talep unsurlarının birbirine karşıt olmadığını, her ikisinin de din bilinciyle oluşup süreklilik kazandığını ortaya koyarak İslam dininin ortaya koymuş olduğu emir ve buyruklarla bu iki unsur arasındaki dengenin sağlıklı ve istikrarlı bir biçimde işlediğini savunmaktadır. Bunların sonucu olarak yazar, İslam ekonomisinin tarihsel gelişim sürecini incelemenin de gerekli olduğunu düşünmüş ve bu süreçle ilgili uzun soluklu bir incelemeye girmiştir. İslam tarihi zamandizimsel ("kronolojik") olarak ele alındığında İslam ekonomisinin karakteristik özelliklerinin temel hatlarıyla görülebileceğini belirtmiş, ancak bu konuda fazla inceleme yapılmadığını söyleyerek belgelere dayanarak yapılacak bir çalışmayla bunun aydınlatılabileceğini öne sürmüştür (Karakoç, 2022: 54).

İslam Ekonomisinin Tarihsel Gelişme Süreci

İslam'ın ortaya çıkışından itibaren Karakoç, İslam ekonomisi tarihini ve kurumlarını ele almaya başlamıştır. İslam peygamberi Hz. Muhammed'in döneminde İslam ekonomisinin kuruluş aşamasında olduğunu belirten Karakoç, sözlerine şu şekilde devam etmektedir:

[Bu dönemde] ekonomik kastlar kırılmakta, toplumu çökerten faiz ortadan kalkmakta, zekât kutsal buyruğuyla yoksul halk ekonomik verim katına yükseltilmekte, zengin ve sömürücü büyük şehirlerden cihat yoluyla adeta fakir bölgelere cebri bir servet akını sağlanmakta, böylece Asya'nın büyük ve önemli bir kesiminde yepyeni bir ekonomik yapı temellendirilmektedir (Karakoç, 2022: 54).

İslam ekonomisinin kurumsal yapılanması sürecinin ana çizgileri, yine Karakoç'un ifadesiyle "Kardeşlik Ortağı" kurumunun Hicret sürecinde de Peygamber ile birlikte göç eden muhacir kesiminin ekonomik durumunu iyileştirmek için kurulduğunu ifade ettiği görülmektedir (Karakoç, 2022: 54-55). Bu bağlamda İslam ekonomisinin ilk kurumsal yapılanma süreci, "Kardeşlik Ortağı"nın⁶ kurul-

6. Kavram, eserde İslam'ın kurumsal düzlemde sosyoekonomik bir dayanışma biçimi olarak ele alınmış olup "Ashab-ı Sufa" olarak geçmektedir. T.D.V. İslam Ansiklopedisi'nde ise "Suffe" maddesi altında açıklanmaktadır. Buna göre "Sözlükte "gölgelik" anlamına gelen suffe, Mescid-i Nebevi'nin giriş kısmında Medine'de evleri ve kalabilecek yakınları olmayan sahâbilerin barınması için yapılan mekânın adı olmuştur. Burada kalan ve çoğunluğunu muhacirlerden oluşan topluluğa "ashâbü's-Suffe / ashâb-ı Suffe" veya "ehlü's-Suffe / ehl-i Suffe" denilmiştir. Ashâb-ı Suffe, ihtiyaçları Resûl-i Ekrem ve zengin sahâbiler tarafından karşılandığı için "adyâfü'l-İslâm" (müslümanların misafirleri), çeşitli kabile-

masıyla başlamıştır. Böylece, İslam'ın kuruluşu ve Hz. Muhammed dönemindeki ekonomik faaliyetler, toplumsal ilişkiler bütünü'nün bir parçası olarak işlemekte ve dinin ortaya koymuş olduğu emir ve buyruklar, gerek ekonomik hayatın gerekse de toplumsal yaşamın düzenlenmesinde hakim bir rol oynamaktadır. Yazar, bu işleyişi anlatırken şu noktalara açıklık getirmiştir:

Bu dönemde Peygamber, sahabenin büyük çoğunluğunu Cihat için hazır bulundurduğundan, bunların geliri, daha çok savaş kazançlarıdır. Ülkedeki halk ise ziraat ve küçük sanayi örgütleri halinde çalışmaktadır. O günün şartları içinde, devlet ve cihat ocağı, ekonomik hayatı büyük ölçüde etkilemekte, ekonomik dağılımında sınıflar arasında büyük bir seyyaliyet sağlamaktadır (...) Yeni fethedilen bir ülkenin veya şehrin ekonomik hayatı felce uğramıyor, üstelik yeni baştan düzenlenerek daha verimli ve daha adil bir yapıya kavuşturuluyor. İlk defa devlet hazinesi teşekkül ediyor, bir bütçe sistemi kuruluyor. Bütçe masraf ve gelir prensipleri bizzat Kur'an tarafından vaz ediliyor ve yeni İslam toplumuna uygulanıyor (...) Bizzat mücahitler, lüks ve sefahate dalmadıkları ve halktan kopmadıkları için savaş ve kahramanlık yoluyla elde ettiklerini halkla paylaşıyorlar, servetlerini ekonomik hayata katarak toplumun zenginleşmesine, refaha ermesine, içtimai adaletin daha köklü bir şekilde kurulmasına önderlik ediyorlar (Karakoç, 2022: 55-56).

Hz. Muhammed'in vefatından sonra İslam tarihinde başlayan Dört Halife Dönemi, İslam devletinin ve medeniyetinin fetihler yoluyla dünya ölçeğine genişlediği bir dönem olmuştur. İslam devletinin getirmiş olduğu "sosyal adalet" anlayışı, bir yandan İslam fetihlerinin hızlanmasına ve kalıcı hale gelmesine zemin hazırlarken diğer yandan da Ortadoğu coğrafyasında İslam devletinden önce hüküm süren iki önemli gücün, Bizans ve Pers imparatorluklarının iktidarlarını önemli ölçüde sarsmış ve İslam devleti bu topraklarda önemli bir nüfuz alanına sahip olmuştur (Cleveland, 2008: 16-18). İslam fetihlerinin Ortadoğu'ya gelmesiyle ve yerleşmesiyle birlikte "(...) her kurum da anlam ve ruhça değişerek yenilenmiş, tazelenmiş, kelimenin tam anlamıyla dirilmiş, insanlar gibi kurumlar da Müslüman olarak anadan yeni doğmuşçasına bir gençlik kazanmıştır" (Karakoç, 2022: 57). Bundan sonraki süreci Dört Halife Dönemi olarak değerlendiren Karakoç, yalnızca Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerine değinmiş, Hz. Ebubekir ve

lere mensup olmaları dolayısıyla "evfâd" diye de isimlendirilmiştir (...) Geçimlerini sağlayabilecekleri bir işleri olmayan ehl-i Suffe'nin geçimiyle bizzat ilgilenen Resûlullah akşam olunca karınlarını doyurmak için onları birer ikişer ashaba taksim eder, kalanları da kendi evine götürürdü. Bu uygulama müslümanların maddî durumu düzelinceye kadar devam etti (...) [ve] Suffe, ashâb-ı Suffe'nin vakitlerini Resûlullah'ı dinleyip ondan İslâm'ın esaslarını öğrenerek geçirmeleri dolayısıyla kısa zamanda bir eğitim kurumu haline geldi" (Baktir, 2009: 469-470).

Hız. Ali⁷ dönemlerinden hiç söz etmemiştir. Hz. Ömer dönemini, “İslam toplumunun zenginliği, yeni doğan her çocuğa maaş bağlanacak kadar efsanevi bir çaba ulaşıyor. Savaş ekonomiyi altüst edeceğine düzeltiyor, yerine oturtuyor, onarıyor ve kökleştiriyor” biçiminde açıklarken, Hz. Osman dönemini ise “Hz. Osman devrindeki olaylar, denebilirse biraz da aşırı zenginliğin imkân verdiği olaylardır” şeklinde değerlendirmiştir (Karakoç, 2022: 57).

Dört Halife Dönemi sonrasında ortaya çıkan önemli bir İslam devleti olan Emevilerin din ve siyaset alanında büyük sıkıntılar yaşamalarına rağmen yaptıkları önemli fetihler sayesinde refah ve zenginliği arttırdıklarını ifade etmiştir. Yazar, Abbasi dönemini ise İslam tarihinin “altın çağı” olarak nitelendirmiş ve Abbasi dönemiyle Müslüman olmayan toplumlarını karşılaştırarak şu yorumda bulunmuştur:

(...) [ve] bugünkü çağın ekonomik buhranlarından hiçbirine [bu dönemde] rastlanmaz. İhtilaller ve darbeler bile dar siyasi alanlarda kalır ve halkın ekonomik düzeni pek bozulmaz. Avrupa bugün bile o dönemleri bir masal hayatı gibi sunar. Ticaret, sanayi ve ziraat, altın bir tertip içindedir (...) Ne Yunanlıların, ne Romalıların, ne çağımızın ekonomik üzüntüleri var. Cengiz'in, Haçlıların başını döndüren hep o zenginlik ve ileriliktir. Korkunç ordularıyla gelmişler, İslam alemini yağmalamışlar ve birçok refah bilgilerini alıp gitmişlerdir (Karakoç, 2022: 57-58).

Karakoç, Osmanlı dönemine özel bir ilgi göstermiş ve bu dönemle ilgili ayrıntılı bir değerlendirme yaparak ulaştığı sonuçları şöyle açıklamıştır:

(...) Başlangıçta yine fetihlerin getirdiği gelirler ve toprağın askerliğe ayarlı olarak düzenlenişiyle yüzlerce yıl parlak bir ekonomik varlık gösterir. Ancak Avrupa'nın Rönesans devrini yine Türk ve İslam etki ve korkusuyla açıp teknik üstünlüğe geçişinden sonradır ki, İslam gücünün ağır basma dönemi sona erer. Ekonomik çöküntü de bundan sonra başlar. Sosyal adalet kurumları yavaş yavaş ortadan kalkar. Sefalet her yanı sarar. Sınıflar arası farklar artar (...) Batı kapitalizmi gün gün halkın ekonomik varlığını tüketir, daha kötüsü aşk ve şevkini kırar, söndürür. Yoksulluk, İslam'ın gidişiyle oranlı olarak ters taraftan o eski refah çapına ulaşır (...) İslam'dan kopuldukça ekonomik düzen sarsılır, ekonomik düzen sarsıldıkça İslam'dan kopulur. Sonunda, bugünkü din, medeniyet, kültür, politika, ahlak ve ekonomi alanında içinde bulunduğumuz iflas durumuna gelip çatarız (Karakoç, 2022: 58).

Yazar, İslam dininden uzaklaşan toplumların ekonomik yönden de zayıfladığını, toplumu bir arada tutan değerlerin aşındığını, böylece çöküşe yaklaştığını

7. Hz. Ali döneminde iktisadi hayatın işleyişiyle ilgili olarak kapsamlı bir inceleme için bkz. (Bakır, 1990:183-233).

iddia ederek tek kurtuluş yolunu İslam dininin esaslarına ve kurallarına dönmek ve bunlara sıkı sıkıya bağlanmak biçiminde görmektedir. Aşağıda yapılan saptama, bu düşünceyi bütünüyle desteklemektedir:

İslam ekonomisi (...) zamanımızın egemen ekonomi sistemlerini, yaşanan eşitsizlik, verimsizlik ve ahlaki bunalımlardan sorumlu tutmaktadır. Kapitalist bir sistemde faiz, duyarsızlığı ve sömürüyü körüklerken, sosyalist bir sistemde ticarete getirilen kısıtlamalar, zorbalığa ve korkunç bir dengesizliğe sebep olmaktadır. İslam'ın temel kaynakları, faizi yasaklayıp ticareti serbest bıraktıkları için İslami esaslara uygun bir ekonomi, bu iki sistemin kusurlarından arınmış olacak, erdemlerini kendinde toplayacaktır (...) Demek ki, ekonominin İslami ilkelere göre yeniden yapılandırılması yönündeki kampanya, iki iddiaya dayanıyor. Birincisi, mevcut sistemlerin başarısız olduğu iddiasıdır. İkincisiyse, İslam'ın daha ilk döneminde İslami sistemin, alternatiflerine karşı rakipsiz üstünlüğünü kanıtlamış olduğu iddiasıdır (Kuran, 2002: 17).

Çözüm Önerisi: İslam Ekonomisi ve Kurumlarının Yeniden “Dirilişi”

İslam toplumlarının kurtuluşu ve yeniden ayağa kalkmasının yolunu Karakoç, İslam dininin yeniden dirilişinin gerçekleşmesi gerekliliğine vurgu yapmakta ve ekonomik buhrandan kurtulmanın anahtarının da yine İslam dininin hüküm ve emirlerinde yer aldığını vurgulayarak ortaya çıkan durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

İslam toplumlarını Batıhların ve komünistlerin elinden ve dilinden kurtaracak kahraman nesil, şüphe yok ki, İslam toplumunun ekonomisini de yeni baştan düzenlemek ve kurmak zorundadır (...) Faizi her türlü görünüşü ve işleyişiyle yasak edecek ve zekâti, tam bir sosyal adalet vergisi olarak işletecek yürürlüğe koyacak ve uygulayacaktır. Ham madde kaynaklarını en modern teknikte değerlendirmenin sistemini kuracak, genç İslam aydınını yüreği ilahi sevgiyle dolu olarak tabiatı yeni baştan keşfe ve verimlendirmeye gönderecektir. Tam bir maliye ve vergi reformu yapmak gerekecektir. Bütün İslam ülkelerinin ekonomisi birbirine açık olacaktır. Bir İslam ortak pazarı, bir İslam sermaye piyasası, bir İslam kambiyo teşkilatı, ortak bir İslam para ünitesi tesis edilecektir. İthalatta ve ihracatta, işçi değişiminde, ham madde alışverişinde, İslam ülkeleri birinci planda tercihli olarak düşünülecek ve İslam ülkeleriyle İslam olmayan ülkeler arasında tam bir ayırım yapılacak ve fark gözetilecektir. İslam ülkeleri arasında her alanda işbirliği, hatta işbölümü olacaktır (...) bütün bunların gerçekleşebilmesi ve başarıya ulaşabilmesi için İslam toplumunun her yönüyle

kurulması ve çalıştırılması, İslam idealinin gönüllere yerleşmiş olması, İslam gençliği, İslam işçisi ve İslam aydınının oluşması, İslam şuurunun elle tutulurcasına canlı olması şarttır (Karakoç, 2022: 59-60).

Sonuç

Köklü bir ekonomi eğitimi almamasına, bir ekonomist olmamasına rağmen Sezai Karakoç'un ekonomi alanında kalem oynatması ve hayli çarpıcı bilgiler vermesi, okurlarına çok ilginç ve şaşırtıcı gelebilir. Edebiyatçı yönü incelendiğinde de hem Doğu hem Batı kültürlerini çok iyi bildiği, düşünsel yönden bunları tam anlamıyla sindirdiği görülen yazar, edebiyatta da Batı'ya karşı Doğu kültürünü ve felsefesini benimsemiş olduğunu gösterir. Yazarın bu bakış açısı ve dünya görüşü, ekonomi üzerine yazdığı bu eserinde de daha ilk satırdan itibaren dikkati çeker. Batı'nın iktisadi düzenini, iktisadi kuralların işleyişini kıyasıya eleştirirken İslam toplumunun iktisadi yapısını yüceltmekte, ancak İslam ekonomisiyle Batı'daki liberal ve sosyalist ekonomileri karşılaştırırken yaptığı saptamalar ve vardığı sonuçlar kayda değer bir önem taşır. İslam ekonomisi ile liberal/sosyalist ekonomiyi birçok yönden karşılaştırması ise eserin değerini önemli ölçüde artırır. Yazar, bugün Müslüman toplumlarında yaşanan sosyal ve ekonomik buhranın nedenini tek bir olguyla açıklamaktadır. O da İslam dininin esaslarından, kurallarından uzaklaşılmasıdır. Bunu yalnızca bu olguya dayandırarak açıklamak, ne kadar gerçekçi ve uygulanabilir olur tartışılır. Özellikle günümüz dünyasında Müslüman ülkelerini bir tek toplum halinde değerlendirmesi, gerçeğe uymamaktadır. Ayrıca bilim ve teknoloji alanında dev adımlarla ilerlemiş olan kimi Batılı devletlere karşı bu çözüm, tek başına yeterli olabilir mi, bu da tartışılır.

Çalışmanın Giriş kısmında belirtildiği üzere, Türkiye'deki üniversitelerde verilen İslam ekonomisinin tarihsel gelişimine yönelik çalışmalarının yeterli düzeyde olmaması ve bu alanda katkı sağlayan Türk düşünürlerinin geri planda kalması, Karakoç'un bu eserinin önemini büyük oranda ortaya koymaktadır. Yazarın, özellikle ekonominin toplumsal bir bütünlük içinde ele alınmadıkça ve ekonomiyi toplumdan ayrı, özerk bir kurumsal örgütlenme olarak gördükçe İslam toplumlarının kalkınmasını da bir yönüyle mümkün görmemesi, çok önemli bir saptama olup üzerinde durulması gerekir. Ancak İslam dininin kurallarıyla örülmüş bir toplumda ekonomik düzenin günümüz dünyasında nasıl sonuçlar vereceği cevaplanması gereken önemli bir sorudur ve Karakoç, bu soruya ilişkin cevap verirken "ütopik" bir bakış açısı kullanmıştır.

Yazarın İslam toplumunun ekonomik yapısıyla ilgili yaptığı bu çalışma, çok ince ayrıntılara dayanmayıp ekonomiyi daha çok felsefi bir bakış açısıyla ve ana hatlarıyla ele almaktadır. Ayrıca yazarın İslam ekonomisinin tarihsel gelişimi hakkında geniş bir bilgi verememesi, geçmişte bu alanlarda yapılan çalışmaların eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Yazar bu eksikliğe dikkat çekerek ancak elindeki birtakım bilgi ve belgeleri kullanarak sonuca ulaşmaya çalıştığını belirtmiştir. İslam ekonomisinin hem tarihsel gelişim sürecini hem de toplumun diğer

kurumlarıyla olan ilişkisini tam olarak incelemek, Türkiye'deki İslam ekonomisi alanının da daha nitelikli ve önemli hale geleceği umudunu vermektedir. Eser, en azından, bu doğrultuda atılmış bir "ilk adım" olma özelliğini taşımaktadır.

Kaynakça

- Bakır, A. (1990) "İdari Ve İktisadi Yönden Hz. Ali Dönemi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baktır, M. (2009) "Suffe", T.D.V. İslam Ansiklopedisi, 37, 469-470.
- Cleveland, W.L. (2008) Modern Ortadoğu Tarihi, (Çev. M.Harmancı), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Erkal, M. (2003) "Zekât", T.D.V. İslam Ansiklopedisi, 44, 197-207.
- Genç, M. (2003) Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet Ve Ekonomi, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Karakoç, S. (2022) İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kılınçoğlu, D. T. (2017) "Islamic Economics In The Late Ottoman Empire: Menapirzade Nuri Bey's Mebahis-İ İlm-İ Servet", European Journal Of The History Of Economic Thought, 24,3, 528-554.
- Kuran, T. (2002) İslam'ın Ekonomik Yüzleri (Çev. Y. Tezgiden), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okumuş, E. (2022) "Sezai Karakoç, İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü (Kitap Değerlendirmesi, 13.Bs. 2013)", Journal Of Islamic Economics, 2,1, 106-115.
- Polanyi, K. (1957) (Der.) The Economy As An Instituted Process, Illionis: The Free Press, 243-270.
- Polanyi, K. (2008) Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal Ve Ekonomik Kökenleri (Çev. A. Buğra), İstanbul: İletişim Yayınları.

